

ZAMONAVIY O'ZBEK TILIDA SO'Z BOYLIGINING BOYISHI VA UNING ASOSIY MANBALARI

Muallif: Shermaxamatova Madina
Qo'qon Universiteti Andijon filiali
FTO, O'zbek tili yo'nalishi
25_05-guruh

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy o'zbek tilining rivojlanish jarayonida so'z boyligining kengayishi va boyishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Til – jamiyat hayotining ajralmas qismi bo'lib, undagi o'zgarishlar ijtimoiy, siyosiy, madaniy va texnologik taraqqiyot bilan chambarchas bog'liqdir. Ayniqsa, mustaqillik yillarida o'zbek tilida yangi so'z va atamalarning paydo bo'lishi, mavjud so'zlarning ma'no jihatdan kengayishi jarayoni tezlashdi. Maqolada so'z boyligining boyish manbalari sifatida ichki imkoniyatlar (so'z yasash, ma'no ko'chishi, sheva va lahjalaridan foydalanish) hamda tashqi omillar (o'zlashma so'zlar, terminologik birliklar) atroflicha yoritiladi. Shuningdek, ommaviy axborot vositalari, internet tili va yoshlar nutqining til taraqqiyotidagi o'rni ham tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida zamonaviy tilshunoslik qarashlariga tayangan holda misollar keltiriladi va umumiy xulosalar chiqariladi. Ushbu maqola filologiya yo'nalishi talabalari uchun nazariy va amaliy ahamiyatga ega bo'lib, o'zbek tilining bugungi holatini anglashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: o'zbek tili, so'z boyligi, til taraqqiyoti, so'z yasash, o'zlashma so'zlar, terminologiya, zamonaviy til, nutq madaniyati.

Kirish. Til jamiyatning eng muhim aloqa vositasi bo'lib, u xalqning tarixi, madaniyati, dunyoqarashi va tafakkurini o'zida aks ettiradi. Har bir til, jumladan, o'zbek tili ham doimiy rivojlanish va o'zgarish jarayonida bo'ladi. Ushbu jarayonda

tilning lugʻaviy boyligi muhim oʻrin tutadi. Soʻz boyligi tilning im koniyatlarini, ifoda qudratini va ijtimoiy vazifasini belgilovchi asosiy mezonlardan biridir. Zamonaviy oʻzbek tilida soʻz boyligining kengayishi jamiyat hayotida yuz berayotgan yangilanishlar bilan bevosita bogʻliqdir.

Mustaqillik yillarida oʻzbek tili davlat tili sifatida keng qoʻllanila boshladi va uning nufuzi sezilarli darajada oshdi. Natijada siyosat, iqtisodiyot, fan, texnika, taʼlim va madaniyat sohalarida yangi tushunchalarni ifodalash zarurati paydo boʻldi. Bu esa tilning ichki imkoniyatlarini ishga solish, yangi soʻzlar yasash hamda chet tillardan soʻz va terminlarni oʻzlashtirish jarayonini jadallashtirdi. Bugungi kunda ommaviy axborot vositalari, internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali tilga kirib kelayotgan yangi birliklar soʻz boyligining tez surʼatlarda oʻsishiga sabab boʻlmoqda.

Shu bilan birga, oʻzbek tilining boyishida sheva va lahjalarning ham oʻrni beqiyosdir. Mahalliy nutq unsurlarining adabiy tilga kirib kelishi natijasida til yanada rang-barang va ifodali boʻlib bormoqda. Bundan tashqari, soʻzlarning maʼno jihatdan kengayishi, koʻchma maʼnolarda qoʻllanishi ham lugʻat boyligining oshishiga xizmat qiladi.

Mazkur maqolada zamonaviy oʻzbek tilida soʻz boyligining boyishi, uning asosiy manbalari va omillari ilmiy asosda yoritiladi. Ushbu masalani oʻrganish oʻzbek tilining bugungi rivojlanish holatini tushunish, kelgusidagi taraqqiyot yoʻnalishlarini belgilashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism. Zamonaviy oʻzbek tilining lugʻaviy boyligi til taraqqiyotining muhim koʻrsatkichlaridan biri hisoblanadi. Tilning soʻz boyligi jamiyat hayotidagi ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, madaniy va ilmiy oʻzgarishlarga mos ravishda boyib boradi. Oʻzbek tili ham tarixiy taraqqiyoti davomida turli davrlarda turli manbalar hisobiga rivojlanib kelgan. Ayniqsa, mustaqillik yillarida tilning leksik tarkibida sezilarli oʻzgarishlar yuz berdi.

Soʻz boyligining boyishida, avvalo, tilning ichki imkoniyatlari muhim rol oʻynaydi. Bular jumlasiga soʻz yasash, mavjud soʻzlarning maʼno jihatdan kengayishi, koʻchma maʼnoda qoʻllanishi kiradi. Oʻzbek tilida soʻz yasashning affiksatsiya usuli orqali yangi leksik birliklar hosil qilinmoqda. Masalan, bilim — bilimdon, bilimli, fan —

fanlararo, axborot — axborotlashuv kabi soʻzlar tilning ichki imkoniyatlari asosida yuzaga kelgan. Bu jarayon tilning tabiiy rivojlanish qonuniyatlarini aks ettiradi. Shuningdek, maʼno koʻchishi ham soʻz boyligini oshiruvchi muhim omildir. Bir soʻzning dastlabki maʼnosidan tashqari yangi maʼnolarda qoʻllanilishi natijasida tilning ifoda imkoniyati kengayadi. Masalan, oyna soʻzi dastlab “shisha” maʼnosida ishlatilgan boʻlsa, hozirgi kunda telefon oynasi, avtomobil oynasi kabi birikmalarda ham faol qoʻllanmoqda. Bu holat tilning zamon talablariga moslashayotganidan dalolat beradi.

Soʻz boyligining boyishida sheva va lahjalarning ham ahamiyati katta. Oʻzbek tilining turli hududlarga xos shevalarida mavjud boʻlgan ayrim soʻzlar adabiy til tarkibiga kirib, umumxalq tilida qoʻllanila boshlaydi. Bunday jarayon tilni yanada jonli va rang-barang qiladi. Masalan, ayrim shevalarga xos boʻlgan soʻzlar badiiy adabiyot orqali ommalashib, adabiy meʼyor darajasiga koʻtariladi.

Til taraqqiyotiga taʼsir qiluvchi yana bir muhim manba — oʻzlashma soʻzlardir. Oʻzbek tili tarixan arab, fors-tojik va rus tillari bilan aloqada boʻlgan. Bugungi kunda esa ingliz tili orqali kirib kelayotgan soʻzlar koʻpaymoqda. Kompyuter, internet, marketing, menejment kabi terminlar zamonaviy hayot talabidan kelib chiqqan holda tilga singib ketdi. Bunday oʻzlashmalar tilning rivojiga xizmat qilsa-da, ularni meʼyor asosida qoʻllash muhim hisoblanadi.

Terminologik tizim ham soʻz boyligini boyituvchi asosiy manbalardan biridir. Fan va texnika rivoji bilan bogʻliq holda yangi atamalar paydo boʻlmoqda. Oʻzbek tilida terminlarni milliyashtirish, yaʼni oʻzbekcha muqobillarini yaratish masalasi dolzarb hisoblanadi. Masalan, sunʼiy intellekt, axborot xavfsizligi, raqamli texnologiyalar kabi terminlar hozirgi davr tilining ajralmas qismiga aylangan.

Bundan tashqari, ommaviy axborot vositalari va internet tili soʻz boyligining kengayishida muhim rol oʻynaydi. Ijtimoiy tarmoqlar, bloglar va elektron nashrlar orqali yangi soʻzlar tezkorlik bilan tarqalmoqda. Yoshlar nutqida paydo boʻlayotgan ayrim birliklar vaqt oʻtishi bilan umumxalq tilida mustahkam oʻrin egallashi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy o'zbek tilining so'z boyligi ichki va tashqi omillar ta'sirida muntazam ravishda boyib bormoqda. Bu jarayon tilning yashovchanligi va rivojlanish salohiyatini ko'rsatadi.

Xulosa. Zamonaviy o'zbek tilida so'z boyligining boyishi til taraqqiyotining muhim va uzluksiz jarayoni hisoblanadi. Ushbu jarayon jamiyat hayotida yuz berayotgan o'zgarishlar, ilm-fan va texnika rivoji, madaniy aloqalar hamda globallashuv bilan chambarchas bog'liqdir. Til jamiyat ehtiyojlariga moslashar ekan, uning lug'aviy tarkibi ham yangilanib boradi.

Maqolada o'zbek tilining so'z boyligi asosan ikki yo'l — ichki va tashqi manbalar orqali boyib borishi ilmiy jihatdan yoritildi. Tilning ichki imkoniyatlari asosida so'z yasash, ma'no ko'chishi, sheva va lahjalardan foydalanish orqali yangi leksik birliklar yuzaga kelayotgani ta'kidlandi. Bu jarayon o'zbek tilining mustahkam grammatik tizimga ega ekanini va o'z imkoniyatlari hisobiga rivojlana olishini ko'rsatadi.

Tashqi manbalar, xususan, chet tillardan o'zlashayotgan so'zlar ham zamonaviy hayot talabiga javoban til tarkibiga kirib kelmoqda. Ayniqsa, fan, texnika va axborot texnologiyalari sohasidagi terminlar til lug'atini boyitmoqda. Biroq bu jarayonda milliy til me'yorlarini saqlash, o'zlashma so'zlarni me'yor asosida qo'llash muhim ahamiyatga ega.

Ommaviy axborot vositalari, internet va ijtimoiy tarmoqlar til taraqqiyotining tezlashuviga sabab bo'layotgan muhim omillardan biridir. Ular orqali yangi so'zlar tez tarqalib, nutq amaliyotiga kirib bormoqda. Bu holat tilning zamon bilan hamnafas ekanini ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy o'zbek tilining so'z boyligi doimiy harakatda bo'lib, jamiyat taraqqiyotiga mos ravishda boyib bormoqda. Ushbu jarayonni chuqur o'rganish va ilmiy asosda tahlil qilish o'zbek tilining kelajakdagi rivoji uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Rahmatullayev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili. — Toshkent: Universitet, 2006.
2. Hojiyev A. O'zbek tili leksikologiyasi. — Toshkent: Fan, 1996.
3. Mahmudov N. Til va tafakkur. — Toshkent: Ma'naviyat, 2007.
4. Ne'matov H., Bozorov O. O'zbek tili. — Toshkent: O'qituvchi, 2010.
5. Yo'ldoshev B. O'zbek tilining leksik boyligi. — Toshkent: Fan, 2015.
6. Sodiqova M. Zamonaviy o'zbek tili masalalari. — Toshkent: Akademnashr, 2018.